

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.2.17>

УДК 330.87

В. Ю. Худолей,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, маркетингу та публічного адміністрування, Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6658-7065>

Є. І. Бірюков,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та публічного адміністрування, Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-9602-1230>

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Khudolei,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Management,

Marketing and Public Administration, Higher Educational Institution

«Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University»

I. Biriukov,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,

Marketing and Public Administration, Higher Educational Institution

«Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University»

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS AN ELEMENT OF THE SOLIDARITY ECONOMY

Статтю присвячено дослідженню питання корпоративної соціальної відповідальності. Автор зауважує, що у науковому середовищі постійно зростає інтерес до питання функціонування інституту соціальної відповідальності підприємництва, але наголошує на важливості проведення розробок, присвячених дослідженню соціальної відповідальності через призму соціальної гармонії. У ході дослідження розкрито сучасні тенденції розвитку корпоративної соціальної відповідальності як основи солідарного суспільства, автор зацентрував увагу на національних традиціях розвитку соціальних ініціатив. Дослідник звертає увагу на те, що в основі моделі соціально відповідального менеджменту лежить гармонійний розвиток організації, суспільства та навколишнього середовища, в якому функціонує підприємство, так як незаперечним є те, що економічний добробут фірми на пряму залежить від рівня життя суспільства.

The article is devoted to the study of the issue of corporate social responsibility, in particular, the study of social responsibility as one of the fundamental principles of the solidarity economy.

The purpose of this article is to study corporate social responsibility as one of the elements of the formation of the solidarity economy in the Ukrainian economic system.

The author notes that in the scientific community there is a constantly growing interest in the issue of the functioning of the institute of social responsibility of entrepreneurship, but emphasizes the importance of conducting research devoted to the study of social responsibility through the prism of social harmony. The article presents an analysis of recent research on the problem of social responsibility, in particular, scientific developments by L.A. Hrytsyna, O.Yu. Berezina, N.V. Vodnytska, A.M. Kolota, O.M. Kudlasevich, M.M. Ignatenko, Y.M. Laguta, N.A. Suprun and others.

To conduct the study, comparative analysis, a combination of historical and logical methods, and an interdisciplinary approach to assessing institutional dynamics were used.

The study revealed modern trends in the development of corporate social responsibility as the basis of a solidary society. The author focused on the national traditions of the development of social initiatives, in particular entrepreneurship in Ukraine in the second half of the 19th century.

The article identifies the main models of conducting socially responsible business in the world (American, European, Japanese), and examines in more detail the British model, which is based on a symbiosis of the American and European models, since the British model is the most acceptable for the successful functioning of corporate social responsibility programs of Ukrainian business.

The study determined that corporate social responsibility is a modern form of economic solidarity economy; the development and dissemination of practices of social responsibility of entrepreneurship serves as a mechanism for ensuring social guarantees, environmental friendliness of production, safety and quality of products.

Ключові слова: *соціальна відповідальність бізнесу, підприємництво, підприємець, підприємство, господарська система, солідарна економіка, менеджмент, конкурентоспроможність, сталий розвиток.*

Keywords: *social responsibility of business, entrepreneurship, entrepreneur, enterprise, economic system, solidarity economy, management, competitiveness, sustainable development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Входження України у світову економічну систему актуалізує перед вітчизняними підприємствами нові нагальні завдання, пов'язані з розвитком сфери соціальної відповідальності.

В українській економічній історії існувала потужна традиція формування національних канонів соціальної відповідальності бізнесу ще у другій половині XIX – на початку XX ст., як форма національної господарської суспільної консолідації та соціально-відповідального підприємництва. В умовах глобальних загроз довкіллю, посилення соціальної нерівності та нестабільності економічного розвитку зростає суспільний запит на солідарні форми економічної взаємодії. Суспільна солідарність як світорозуміння та модель поведінки передбачає соціальну відповідальність виробництва та споживання.

Підприємець, який орієнтується лише на збільшення прибутку, не дбає про екологію та соціальну справедливість, не уникне правових проблем та втратить клієнтів. Тренд посилення суспільних запитів щодо збільшення соціальної відповідальності бізнесу з кожним роком набирає обертів. Тому, у нинішніх реаліях, коли підприємництво впливає на різні аспекти життя людей, тема соціальної відповідальності бізнесу є актуальною, як ніколи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідною рисою сучасності є проблема сталого розвитку та охорони довкілля. Політика соціальної відповідальності набирає все більших обертів, що спонукає менеджмент компаній і корпорацій до пильної уваги. Важливий внесок у розробку теоретико-прикладних аспектів корпоративної соціальної відповідальності зробили такі зарубіжні вчені: П. Дракер, М. Альбер, Ф. Котлер, Г. Боуен, К. Девіс, Дж. Грейсон, А. Матіс, А. Карр, М. Крамер, М. Портер та інші. Так, дослідники Д. Маттена і Дж. Мун, провівши аналіз особливості європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності, дали їй визначення як «потаємної», тому що відповідальність компаній втілюється в нормативно закріплених стандартах, які є обґрунтованими зі сторони держави [10]. Науковець С. Малекі, дослідивши перспективи розвитку корпоративної соціальної відповідальності, зацентрував увагу на тому, що бізнес, сформований на британській моделі, прагне самостійно

розвиватися в соціальній відповідальності, ініціювати створення нових проектів [9].

Розвиток соціальної відповідальності бізнесу став предметом досліджень багатьох українських науковців, зокрема деякі аспекти функціонування соціальної відповідальності бізнесу знайшли відображення у працях Л.А. Грициної, О.Ю. Березіної, Н.В. Водницької, А.М. Колота, О.М. Кудласевич, М.М. Ігнатенко, Я.М. Лагути, Н.А. Супрун та інших. У своїх роботах українські дослідники приділили увагу історичним джерелам та особливостям формування елементів сучасної моделі соціальної відповідальності підприємництва [4, с. 145-167], корпоративній соціальній відповідальності як чиннику підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості вітчизняних структур [7, с. 493–502], провели порівняльний аналіз зарубіжного досвіду корпоративної соціальної відповідальності [2].

Однак, незважаючи на сучасні наукові розробки, проблема залишається недостатньо розкритою, більш комплексного висвітлення потребують питання дослідження соціальної відповідальності як одного зі засадничих принципів формування солідарної економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є дослідження корпоративної соціальної відповідальності як одного з елементів формування солідарної економіки в українській господарській системі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток соціальної солідарності виявляється у соціалізації економіки, що передбачає гармонію соціально-економічних інтересів суспільства і людини, перетворення праці із засобу отримання життєвих благ у сферу самореалізації та людського розвитку, одночасне збільшення економічних результатів і соціальних факторів їх забезпечення – толерантності, довіри, згуртованості тощо. Термін «солідарна», застосований для характеристики моделі соціо-господарської

взаємодії, підкреслює необхідність і можливість спільної діяльності незалежних економічних агентів, відсутність формальної ієрархічної схеми, добровільність спільних дій, прийняття в результаті переговорів і компромісів рішень, які задовольняють всіх, переважання синергетичної самоорганізації і мережевих структур, відсутність формального примусу. Адже солідарність передбачає об'єднання зусиль на засадах спільних інтересів, пріоритет гуманістичних цінностей і соціальних цілей над економічними.

Серед важливих складових ідеології солідаризму – подолання авторитаризму у мисленні і поведінці, розвиток ініціативи, відповідальності та критичне переосмислення усталених норм і практик соціальної взаємодії. В цьому особлива актуальність і важливість звернення до історії, теорії та сучасних тенденцій розвитку солідарної економіки для постсоціалістичних країн.

Якщо на початковому етапі розвитку основним завданням впровадження корпоративної соціальної відповідальності підприємств вважалося меценатство та доброчинність (найбільш показовим історичним прикладом формування моделі соціальної відповідальності бізнесу в Україні XIX ст, як зазначає О.М. Кудласевич, є підприємства відомих цукрозаводчиків Яхненків, Симиренків, Терещенків та Ханенків) [4], то наприкінці XX ст. пріоритетними напрямками діяльності стали довгострокові соціальні проєкти як основа сталого суспільно-економічного розвитку. Заразом погіршення стану навколишнього середовища, що нині є однією із найбільш важливих глобальних проблем соціально-економічного поступу, визначило один із засадничих стратегічних пріоритетів корпоративної соціальної відповідальності – ведення підприємницької діяльності з урахуванням впливу на навколишнє середовище. В період кінця XX ст. – початку XXI ст. теорія соціальної відповідальності зайняла першорядне місце у системі пріоритетів західного підприємництва, що обумовлює ключове завдання та систему переконань бізнесу, згідно з якою підприємства,

виходячи із добровільно прийнятих етичних норм, можуть і повинні здійснювати соціально важливу діяльність та відповідати перед суспільством за покращення якості життя та досягнення сталого розвитку. Отже, корпоративна соціальна відповідальність, втілена у плані дій відповідального підприємництва, одержує зовсім інший масштаб: осереддя її інтересів поволі змінюється із соціальних відносин до процесу формування компаніями конкурентних переваг та підвищення ступеня керованості підприємств.

Так, Н.А. Супрун зазначає, що одним із істотних трендів економічного розвитку останніх десятиліть стала соціалізація бізнесу, що виявляється у зміні цілей та форм підприємницької діяльності під впливом поширення культури корпоративної соціальної відповідальності та активного впровадження соціальних інновацій у організаційні та управлінські бізнес-структури [8].

У сучасному цивілізованому світі провідні засади ведення соціально-відповідального бізнесу базуються на тому, що: 1) метою бізнесу не є надприбуток, а суспільно значущі цінності (підвищення рівня життя населення, розвиток освіти, охорони здоров'я, забезпечення доступу всіх охочих до сучасних технологій, захист довкілля тощо); 2) у соціальному бізнесі інвестиції повертаються без будь-яких дивідендів, а індекс прибутковості інвестиційних проектів зазвичай не перевищує одиниці; при цьому період окупності соціального проекту значно довший (понад 3–5 років), ніж звичайного бізнес-плану; 3) після повернення суми інвестицій основний прибуток компанії вкладається в її розвиток, а також у поліпшення якості її продукції; 4) проект має бути розроблено на принципах фінансової та економічної стійкості; 5) екологічна відповідальність є базовою для соціально-орієнтованого бізнесу; 6) соціальний проект має забезпечувати працівників гідною заробітною платою та оптимальними умовами праці [1]. Так, за допомогою корпоративної соціальної відповідальності підприємств можна вирішити невідкладні проблеми суспільства, такі як: піклування про навколишнє середовище та вирішення екологічних проблем, забезпечення

працівників гідною заробітною платою та оптимальними умовами праці, забезпечення випуску якісної продукції та ін. Це можливо за умов запровадження новітніх технологій та сучасних інструментів ведення підприємницької діяльності.

Разом з тим досвід вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду ґрунтувався на пострадянській практиці ведення соціально-відповідального бізнесу, який базувався на функціонуванні профспілок, дитячих таборів, санаторіїв тощо. Нині така практика є популярною лише серед державних підприємств, а приватні бізнес-структури орієнтуються переважно на американський досвід. У вітчизняних реаліях сьогодення корпоративна соціальна відповідальність не передбачає законодавчого регулювання чи урядової підтримки, зокрема пільгових заохочень, тому майже всі соціально-важливі програми запроваджуються великими компаніями лише з власної ініціативи чи відповідно до запитів міжнародного ринку.

Практика ведення соціально-відповідального бізнесу у світі передбачає одну з трьох основних моделей – американську, європейську або японську (азійську). В науковій літературі можна зустріти й інші моделі, наприклад британську, англо-саксонську, континентальну, які є похідними від зазначених трьох моделей та базуються на них.

Провідним чинником формування національної моделі є рівень участі держави в процесах соціалізації підприємницької діяльності, спираючись на це можна виділити три типи моделей соціальної відповідальності:

1. європейська модель – модель активного втручання уряду, характеристикою якої є надання соціальних благ на загальній основі й врахування інтересів всіх сторін (західноєвропейські країни);

2. японська модель – модель обмеженого втручання державних інституцій у вирішення соціальних питань, які характеризуються другорядним впливом уряду, при цьому основна роль приділяється компаніям;

3. американська модель – модель, що характеризується мінімальною участю державних структур у рішенні соціальних питань [6].

Для успішного функціонування програм корпоративної соціальної відповідальності українського бізнесу найбільш прийнятною є британська модель, в основі якої – симбіоз американської та європейської моделей. Така модель корпоративно-соціальної відповідальності дозволить розв'язати ряд соціальних проблем: створення нових чи реорганізація існуючих робочих місць відповідно до міжнародних стандартів; забезпечення працівників гідною заробітною платою та заохочувальними виплатами; допомога у соціальній адаптації вразливих груп населення, зокрема дітей-сиріт, ветеранів російсько-української війни, матерів-одиначок, віл-інфікованих, колишніх в'язні, інвалідів та ін.; інвестування коштів у вирішення екологічних проблем чи у збереження навколишнього середовища; співпраця з державним закладами освіти та медицини, зокрема інвестування закупівлі новітнього медичного обладнання, створення відповідних умов для функціонування української школи, розвиток студентської науки; заснування спеціальних фондів для інвестування коштів у соціальні програми громад.

Нині домінуючим напрямком реалізації корпоративної соціальної відповідальності в українському бізнес-середовищі стала соціальна спрямованість підприємництва, що зазвичай визначається ефектом історичної обумовленості інституційного розвитку. За результатами опитувань українських компаній, найбільш типовими програмами зовнішньої стратегії корпоративної соціальної відповідальності визначено такі напрямки діяльності: доброчинність, філантропія та підтримка соціально важливих проектів; фінансова і матеріальна допомога незахищеним верствам населення; меценатство та спонсоринг; взаємодія з урядовими структурами, неурядовими організаціями, освітніми закладами; волонтерство; розкриття інформації про діяльність компанії та її продукти; співпраця із зовнішнім середовищем (ЗМІ, споживачами, органами влади, партнерами), заснована на принципах ділової етики.

На теренах України відповідно до даних рейтингових агентств викристалізувалася група лідерів серед підприємств, які окреслюють напрямки та тенденції розвитку корпоративної соціальної відповідальності - ДТЕК, СКМ, Ашан, Астарта, ОККО, «Оболонь» та інші. Переважна більшість бізнес-структур, у яких є своя стратегія корпоративно-соціальної відповідальності, є компаніями з часткою іноземного капіталу або підприємствами, що здійснюють публічний продаж своїх акцій IPO з метою залучення міжнародних інвестицій, так як норми міжнародного інвестування передбачають обов'язкову наявність у компанії власної стратегії соціальної відповідальності підприємництва [7, с. 497].

Корпоративна соціальна відповідальність створює рамкові умови для прискорення адаптації ефективних стандартів європейської ділової та бізнесової практики у вітчизняному підприємницькому середовищі, саме тому втілення норм соціальної відповідальності може стати схемою дій для інтеграції України у європейський соціально-економічний простір [7, с. 501].

Набуття розповсюдження корпоративної соціальної відповідальності у національній бізнесовій практиці сприятиме посиленню прозорості суспільних відносин, зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної економіки, покращенню ділового клімату, гармонізації правових норм і правил ділової комунікації України та ЄС з подальшою імплементацією європейських норм до національної нормативно-правової бази, що в цілому позитивно впливатиме на інвестиційний імідж України та стимулюватиме залучення іноземних інвестицій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, соціальна відповідальність бізнесу виступає сучасною формою економічної солідарної економіки; розвиток та розповсюдження практик корпоративної соціальної відповідальності стає механізмом забезпечення соціальних гарантій, екологічності виробництва, безпечності та якості продукції. У сучасному суспільстві засадничі принципи солідарної економіки можуть стати реальними й у соціальній

відповідальності бізнесу, послідовне впровадження в підприємницьку практику принципів якої забезпечує солідаризм між виробниками і споживачами. Створення ланцюгів виробництв на основі соціально-відповідального партнерства є механізмом формування нової солідарної економіки як основи всеосяжного сталого розвитку. Завдяки цільовій орієнтації на вдосконалення системи відносин у таких базових сферах реалізації корпоративної соціальної відповідальності, як права людини, соціально-трудова відносина, якість продукції, конкурентна політика, взаємодія з навколишнім середовищем, відносини з соціумом, соціальна відповідальність може розглядатися як оптимальний інституційний механізм, що дозволить перехід вітчизняної економіки до сталого росту.

Література

1. Варвус А. І. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу. *Регіональна економіка*. 2024. № 1(111). С. 112-118
2. Грицина Л. А. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 10(1). С. 99-102.
3. Кирилюк Н. В. Корпоративна соціальна відповідальність: досвід європейських компаній. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 107-111.
4. Кудласевич О. М. Українські джерела теорії підприємництва. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. 256 с.
5. Мозговий Я. І. Моделі корпоративної соціальної відповідальності в банках [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. Мосійчук І. В. Національні моделі корпоративної соціальної відповідальності: порівняльний аналіз. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2018. С. 52-54.

7. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз: монографія / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.]; за ред. д.е.н. В.В. Небрат ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019. 532 с.

8. Супрун Н. А. Нові моделі економіки: чи готова економічна наука прийняти виклик? *Інноваційні ідеї в економічній науці: пошуки вирішення сучасних проблем*: матеріали науково-практичної конференції (19-20 квіт. 2018 р.). Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ: Знання України, 2018. С. 111-114.

9. Malecki C. Corporate Social Responsibility: Perspectives for Sustainable Corporate Governance. Cheltenham : Edward Elgar Pub, 2018. 480 p.

10. Matten D., Moon J. Implicit and Explicit CSR: A conceptual framework for a comparative understanding of corporate social responsibility. *Academy of management review*. 2008. Vol. 33. Pp. 404-424.

References

1. Varvus, A.I. (2024), "Foreign experience of social responsibility of business", *Rehional'na ekonomika*, vol. 1 (111), pp. 112-118.

2. Hrytsyna, L.A. (2016), "Corporate social responsibility of enterprises: foreign and domestic experience", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 10 (1), pp. 99-102.

3. Kyryliuk, N.V. (2015), "Corporate social responsibility: experience of European companies", *Molodyj vchenyj*, vol. 2 (17), pp. 107-111.

4. Kudlasevych, O.M. (2014), *Ukrains'ki dzherela teorii pidpryemnytstva* [Ukrainian sources of entrepreneurship theory], Instytut ekonomiky ta prohnouzuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Mozghovyy, Ya.I. (2011), "Models of corporate social responsibility in banks", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=700> (Accessed 25 Jan 2025).

6. Mosijchuk, I.V. (2018), "National models of corporate social responsibility: a comparative analysis", *Visnyk Kyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohij*, pp. 52-54.
7. Nebrat, V.V. (Ed.), (2019), *Pidpriumnytstvo v Ukraini: istoryko-instytutsijnyj analiz*, [Entrepreneurship in Ukraine: historical and institutional analysis], National Academy of Sciences of Ukraine, SO "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine.
8. Suprun, N.A. (2018), "New economic models: is economic science ready to accept the challenge?", *Innovatsijni idei v ekonomichnij nautsi: poshuky vyrishennia suchasnykh problem: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* [Innovative ideas in economic science: searching for solutions to modern problems : materials of the scientific and practical conference], Nats. un-t «Kyievo-Mohylians'ka akademiia», Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, pp. 111-114.
9. Malecki, C. (2018), *Corporate Social Responsibility: Perspectives for Sustainable Corporate Governance*, Edward Elgar Pub, Cheltenham, UK.
10. Matten, D. and Moon, J. (2008), "Implicit and Explicit CSR: A conceptual framework for a comparative understanding of corporate social responsibility", *Academy of management review*, vol. 33, pp. 404-424.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025 р.